

Etűdők újakezdés előtt

Jász Attila: Az ellenállás formái

A kötetcímről

A cím – József Attilával mondva – csak *áruvédjegy, mint akármely mosóporé*. Néha mégis magára vonja figyelmünket. Végére is a mű szerves része; valamit kifejez, olykor összefoglal és megemel.

Az *ellenállás formái* cím engem arra figyelmeztet, hogy időnként felül kell vizsgálnunk a bennünk kialakult irodalmi-közéleti fogalmainkat. Nekem ez a cím valamikor régen a háborús ellenállás irodalmát jelentette, majd sokáig azt az irodalmi ellenzékiiséget, amely megpróbálta feltörni a hallgatás pecsétjét. A hallgatás, mely ötvenhat forradalmát elzárta a közélet és köztudat nyilvánosságától, s palackba zárta a szólásszabadság szellemét más elintézetlen ügyekben is.

Ilyesmírói szó sincs Jász Attila kötetében. Ha ellenállásról beszél, az két dolgot jelenthet. Az egyik a saját, belső ellenállása az írással, a megnyilvánulással szemben, amelyet le kell győznie magában, hogy létének formát adva folytathassa alkotó munkáját. A másik az az országos és korszakos szellemi környezet, amely egyre kevésbé kedvez a költőnek, egyre kirekesztőbb és értetlenebb vele szemben, fölöslegességtudatot plántálva belé, száz és száz módon éreztetve vele, hogy „gigafilmelek, megasztárok” árnyékában *hasztalan vonít*, hogy megint a *világhiánytól* meghasonló József Attilát idézzem.

Azt hiszem, mindkét változat ugyanúgy közérdekbe vág, mint pár évtizeddel ezelőtt a hol burkolt, hol nyílt formában folytatott szabadságharc a szólás jogáért. Komolyan kell vennünk akkor is, ha közvetlenül nem fogalmazódik meg a művekben, csupán jeleket ad a közérzet, a gondolkodás és az elhallgatás eszközeivel.

Nagy utazás után

Korábbi verskönyveiből (*Daidaloszi napló; Miért Szicília?*) úgy ismertem meg, mint akit életkori-nemzedéki helyzete és érdeklődése távol tart a közélettől, politikától. A létezés maga, az önmeghatározás foglalkoztatja az irodalomban és az irodalom által. Az a fajta irodalom vonzza, amelyben ehhez az érdeklődéséhez szellemi útravalót, muníciót vagy épp elhárítandó akadályt, vitatandó gondolatot lát.

Utazásait a térben, az időben és a művelődésben ez az erőter határozta meg. Új könyve egy nagy utazás utóreflexeinek sorozataként hat. Már nem az úti élmény szembesül az olvasmányok, képzőművészeti alkotások sokaságával, hanem az élmény emléke. A kötetben bejárt terep a tudat területére tevődött át. Ez semmivel sem szűkösebb a külső valóság terepénél, akkor sem, ha kilométerek, évek, könyvek és képek ezreit járta be Homérosztól Jorge Luis Borgesig, Hamvas Béláig és Zbigniew Herbertig, Taorminától, az Etna kúpjától és Mükéné Labirintusától Tübingenig vagy Böcklin kattarói álmot őrző *Holtak Szigetétől* Csontváry taorminai hóvarázslatáig, hogy merész lépteit, daidaloszi szárnycsapásait magam is vakmerő ugrásokkal próbáljam követni legalább a térképen. Szellemi kalandozásokról van szó elsősorban, akkor is, ha egy valóságos szicíliai élménysorhoz kapcsolódtak.

A kompozíció

A tudat önjáró utóreflexei, azaz reflexiói állnak össze köteté. E reflexiók részben költői jegyzet-maradványok, verscsírák, versötlek, miniatűr esszék, olykor aforisztikusan rövid feljegyzések, amelyekről kár lett volna lemondani, de a műalkotás szempontjából embrionális állapotban maradtak. Mivel azonban a *fragmentum*, a töredék (ha csak Petőfi *Felhők* ciklusára gondolok) immár jó másfél évszázad óta vall az emberi lehetőségek szétforgácsolódásáról, a töredék sok mindenre jó lehet. Alkalmasnak bizonyult arra, hogy egységes láncolatba fűzve a sok töredék kiadjon egyféle kompozíciót. Jász Attila köteté átmenetet képez a költészet és az esszé között, nem is akármilyen mesterek munkáinak mintájára. Nietzsche, Hamvas, Borges... a sor folytatható, s minél több irányban, annál jobb. Nem egyetlen mester bűvöletében keletkeztek ezek a költői képeket aforizmákkal egybegyűrő, rövid prózaversek vagy költői prózák (a kettő ugyanaz lehet, csak az egyik a vers felől közeledik a prózához, a másik a prózától a vershez); a személyes létezésélmény keresi magának a kifejezés formáját azzal a jól felfogott helyzettudattal, hogy ugyanarról az emberi létezésről, mely persze mindenkinél más formát ölt, már egy világgönyvtárra valót elmondtak előttünk. Ez az, ami fölemel, ugyanakkor megszédít; mondhatni, empedoklészi élmény, egyfajta elidegenedéssel súlyosbítva, mely a könyvtárlátogatót is megkísérti. Az eszményi olvasót (pl. Szerb Antalt) is megkísérthette az az érzés, hogy az irodalommal töltött idő az élet helyett eltöltött idő, és éppen a könyvek, a legjobb könyvek vezetnek rá erre a fölismerésre; e fölismerés nélkül a *Faust* vagy Thomas Mann munkáinak jelentős része sem születhetett volna meg. Amikor egy történet könyvtárban kezdődik, jobb, ha közelébe se mész, mert rendszerint ott is fejeződik be, könyvlapok ízével a számban – így hangzik ez az aggály Jász Attilánál. Kételkedő summázatát később így fogalmazza meg Vörösmarty szellemének címezve: „...nem mi változunk a könyvek által, ők lehetnek csak jobbak általunk.” Ez igaz.

Visszatérve a kötettervre: ismertem költőt, nagymestert, aki egyszer elővette jegyzőfüzetét, és azt vette észre, hogy egyik följegyzéséből sem tudna önálló verset formálni, ám egyúttal érdekes benyomást keltenek. Megfelelő csoportosításban összefűzve őket, olyan etűdsorozatot adott ki, hogy kötetben megjelenítve a költő legsikeresebb versei közt emlegették őket. Ez bárkinek megadatik, akinek stílusa van, akinek gondolatai vannak, illetve akinek a gondolatai valami közös világkép vagy akár egyazon megszállottság titokzatos tartománya felé húznak, kinek-kinek alkata szerint. Jász Attila töredékes reflexiói kirajzolnak egy észjárás, egy gondolkodásmódot, egy stílust, ezért ez a visszatekintő és erőt gyűjtő kötet is fontos lépés az ő költőútján.

Ismétlődő motívumok

Nem csupán a régebben már többször idézett művek és mesterek köszönnek vissza. Egyre inkább kibontakozik a küzdelem tétje: az, hogy az irodalom és az elsődleges élmény miként vonzza, választja és taszítja egymást. A versek legegzaktabb módon diszciplínába foglalható vetülete, a *poétika*, úgy tetszik, olyan akadályt képezett Jász Attila előtt, amelyet ki kellett kerülnie. A huszadik század költői a jelek szerint számtalanszor igényt támasztottak az iránt, hogy megszabaduljanak a gondolat és az érzelem formába törésének

kényszerétől. Nagy formaművészek, műfordításon edzetten is vallják: az előre meghatározott poétikai séma óhatatlanul arra késztet, hogy a költő ne azt mondja, amit mondani akar, hanem azt, amire a forma kényszeríti. Mindannyian tisztában vannak persze azzal is, hogy a küzdelem a formáért a gondolat tisztulásához és az áttételekkel nagy intenzitású, eszményi változatokhoz segíti a költőt. Mégis, van, amiről le kell mondani a formakényszer miatt: a nyelvi lehetőségek végesek. Föltételezhető, hogy búcsúzkodó évszázadunk folyamán a belső energiák minél teljesebb felszabadításának igénye keltett a költőkben egyre nagyobb vonzalmat a kötetlen formák, a szabad vers, a prózavers iránt.

Látható a folyamat Jász Attilánál, ahogy a szonettformát csupán a szemnek mutató versről is átvált a cseppfolyós prózára. Mintha megfordítaná József Attila mondását: „a vers azért kötött kívül, mert belül folyékony”, így: „a vers legyen kívül is folyékony, ha belül is az”. De az is lehet, hogy a vers belül kötött, és ezért vállalható a külső képlékenysége... a képletesen megfogalmazott szabályok mindig önkényesek. A belső kötöttséget a gondolat biztonsága adná, csak hogy a *Bizonytalan feljegyzések* fejezetcím is mutatja, hogy a jelenlegi pályaszakaszon haladva éppen ez a biztonság hiányzik.

Túl a szabályokon

Poétikai szabályokon túl keresi a kifejezés formáit, s ez nemcsak a kötetlen formákra érvényes. Műfajok és műnemek határsértéseit is elköveti. Nem csupán vers és próza, líra és epika, illetve esszé között, hanem irodalom és festészet között is. Az érdeklődési területébe illő festőkről már esett szó, de a módszereit illetően még nem. Festői látásmódra váltott, keresve az éber álom és az emlékezés lehetőségeit a szavakban. Ez nem csupán a festők iránti vonzódásából ered, hanem nyelvkritikai szemléletéből is. Abból, hogy egyre inkább képekben gondolkodik, miközben kapcsolata nem lazul a művészetként is megálló filozófia íróegyenlőségeivel.

Egyfajta relativizmust éreztet a gondolkodói és alkotói elbizonytalanodása. „Minden lényeges lehet, ha a középpont jobbra-balra csúszkál, ha ilyen könnyedén továbblöki egy-két újabb fordulat a történetben, mintha bárhol lehetne a közép pontja, de csak addig, amíg a könyv a végéig nem ér.” „Lényeges” dolog lehet a költészetben az is, ha a lényegtelen dolgok eluralkodását érzékletesen fejezi ki a vers. Az aggasztó helyzet tudatosítása meg nem kerülhető feladatot ró a költőre.

Bizonyosság a viszonylagosságban

Az emberi alkotás egyik összimbóluma Daidalosz vállalkozása: megszabadulni nemcsak a zsarnoki fogságból, hanem a Föld vonzerejéből is, szabadon szárnyalni fiával, Ikarossal a végtelen tenger fölött, mégis aggályosan ügyelni arra, hogy a Nap közelsége miatt kudarcot ne valljanak: betartva egyféle *technológiai fegyelmet*. Ahogy a szuperszonikus repülő pilótái tartják be a kijelölt légcsatorna koordinátáit, melyektől eltérni ugyancsak életveszélyes. Az író, a költő számára így áttételeződik a mondabeli aviatikus elképzelt gondolata: „Tollanként növesztheted majd egyiket a másik után, mondta a fiúnak, próbálgatnod kell szárnyaidat, erősítve az izmokat, gyakorolni a türelem csiszolását, ahogy mondatonként összerakva egy rövid idejű történetet.”

A levegő *ellenállását* kell ugyanis legyőzni. Ami jelképesen érthető *közegellenállás* is lehet. Talán nem járok túl messze az igazságtól, ha úgy gondolom, a kötet címe főképp erre utal.

Tovább

„...a megszólalás új, számszörös variációját próbálom dekódolni a tükörben, a betűnkénti vérszivárgást, mely hitelesítheti a felgyülemlett mondatokat”. Az idézett szövegrész alapján megvan az igény arra, hogy mintegy „vérrel írja” műveit. Vérrel, akkor is, ha ez tükörben próbált *festett vérzést* jelent, vagy nem akar annál többnek látszani, mint Babitsnál, aki megmutatta, hogy a festett vérzés költői gyakorlása is igazi vérből táplálkozik.

A továbblépés szükségét jól tudatosítja ez a kötet: „...kezdődhet előlről e furcsa jelenet, melyben minden ,eddig’ oda van, elveszett, hogy újra lehessen mondani, *íme a kezdet.*” (*Kalligram, 2000*)

Alföldy Jenő